

ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМАТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

INSTITUTIONAL DIMENSIONS OF EUROPEAN SECURITY: EXPERIENCE AND PROSPECTS OF TRANSFORMATION

Романюк Н.А.,

*кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри європейських та регіональних студій
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Романюк Р.Й.,

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті подано загальну характеристику трансформації європейської безпеки, зокрема її інституційного виміру. Автори стверджують, що іманентні контрверзи історичної й сучасної динаміки Європи, відображені через диференційовані географічні образи, культурні наративи чи інституційні виміри, перетворюють європейську безпеку на доволі складне і суперечливе явище. На переконання авторів, Європу доцільно розуміти як когнітивний регіон, з дубльованим інституційним членством та динамічною територіально-просторовою будовою. Саме для такої Європи покликана працювати ідентичнісно орієнтована, інституційно диференційована й географічно детермінована європейська безпека. Усі ключові європейські інституції - ЄС (ЄЕС), НАТО та ОБСЄ - пройшли власний шлях трансформації й пристосування до нових змінених вимог міжнародного середовища, починаючи з кінця 1980-х років. Їхній диференційований досвід дає змогу розкрити суперечності, якими супроводжувалося становлення європейської безпеки після завершення холодної війни. Пошуки ефективних моделей гарантування безпеки у Європі значною мірою утруднювалися різними безпековими інтересами держав регіону, а також тривалою відсутністю прямих військових загроз. Російська агресія в Україну виразно унаочнила, що у європейському порядку безпеки є значні недоліки: норми, які лежали в його основі, порушуються, інституції відчувають конкуренцію, а військовий потенціал слабший, ніж передбачалося. Консолідація колективного Заходу навколо допомоги Україні сприяла, водночас, перегляду державами Європи власних оборонних бюджетів і загалом посилила увагу до стану справ у військовій сфері. Ефективність колективних домовленостей у межах Рамштайн розкрила не лише потенціал спільних дій у безпековій сфері та підкреслила важливість гнучкого підходу до питань безпеки, а й увиразнила значення мережових структур, регіональних і субрегіональних союзів, альянсів чи *ad hoc* коаліцій для гарантування безпеки і миру в майбутньому. Останні розглядаються як винятково придатні для опрацювання безпекових інтересів держав учасниць особливо у випадках, коли великі альянси чи союзи демонструють меншу гнучкість чи гіршу динаміку в прийнятті рішень. Проте міркування, що більші інституціоналізовані формати співпраці у сфері безпеки поступляться меншим чи неформалізованим є, на думку авторів, передчасними.

Ключові слова: європейська безпека, Європейський Союз, НАТО, ОБСЄ, зовнішня політика, регіональна співпраця, міжнародні відносини.

The article presents a general view of European security transformation, in particular in its institutional dimension. The authors claim that the immanent controversies of the historical and contemporary dynamics of Europe, reflected through differentiated geographical images, cultural narratives or institutional images, turn European security into a complex and contradictory phenomenon. According to the authors, it is appropriate to understand Europe as a cognitive region with duplicated institutional membership and a dynamic territorial-spatial structure. So, European security which is considered to be identity-oriented, institutionally differentiated and geographically determined is meant to work for such a complex Europe. All the key European institutions - the European Union (EU), NATO, and the OSCE - have gone through their own path of transformation to meet the new changed demands of the international relations since the late 1980s. Their differentiated experiences make it possible to reveal the contradictions that accompanied the formation of European security after the end of the Cold War. The search for effective models of security in Europe was greatly hampered by the various security interests of the states of the region, as well as the long-term absence of direct military threats. Russia's aggression against Ukraine made it clear that the European security has significant flaws: the norms are being violated, institutions are experiencing competition, and the military potential is weaker than expected. Consolidation of the collective West around the aid for Ukraine, contributed to the review of defense budgets of European states and, in general, increased attention to their own military sphere. The effectiveness of collective agreements within Ramstein revealed not only the potential of joint actions in the security sphere and emphasized the importance of a flexible approach to security issues, but also highlighted the importance of network structures, regional and subregional alliances or *ad hoc* coalitions to guarantee security and peace in the future. The latter are seen as exceptionally suitable for working out the security interests of the states, especially in cases where large alliances or unions demonstrate less flexibility or worse dynamics in decision-making. At the same time, according to the authors, it would be premature to claim that larger formats of cooperation in the field of security will yield to smaller or informal ones.

Key words: European security, European Union, NATO, OSCE, foreign policy, regional cooperation, international relations.

Постановка проблеми. Питання безпеки Європи було, є і залишатиметься актуальним як з теоретичного, так і з практичного поглядів. Причин цього є досить багато. Незважаючи на те, що кожен регіон світу є по своєму унікальним, саме Європа володіє низкою особливостей, які дають змогу розглядати її як виняткове явище. По-перше, Європа є колыскою західної цивілізації, доля якої значною мірою визначається станом справ у цій частині світу. Євроцентричними є не лише дискурс світової історії (постколоніальні студії слугують цьому промовистим підтвердженням) чи логіка цивілізаційного прогресу, а й бачення міжнародної безпеки у її глобальному вимірі та різноманітних регіональних контекстах. Численні війни між європейськими державами у минулому змінилися їхнім тісним багаторівневим інституційним залученням та співпрацею у наш час. Європа є поділеною між багатьма націями – з притаманними для них культурними характеристиками - і, заразом, об'єднаною у когнітивному сприйнятті себе як цілісності. Просторова невизначеність європейського сходу компенсується відносною чіткістю меж Європи на інших географічних напрямках. Водночас іманентні контрверзи історичної й сучасної динаміки Європи, відображені через диференційовані географічні образи, культурні наративи чи інституційні виміри, перетворюють європейську безпеку на доволі складне і суперечливе явище.

Аналіз досліджень і публікацій. Європейська безпека є предметом постійної уваги науковців. Особливо після закінчення холодної війни спостерігалось істотне поживлення наукового інтересу до безпекових питань у межах Європи, причому спектр зацікавлення цією проблематикою зазнав істотного розширення. Якщо під час протистояння між Сходом і Заходом фокус дослідницького інтересу зводився до пошуку оптимальних шляхів гарантувати безпеку Західної Європи з огляду на логіку міжблокового суперництва, то починаючи з 1990-х років йшлося про трансформацію наявних (НАТО, ОБСЄ) та розвиток нових форматів безпекової співпраці (наприклад у межах ЄС) в контексті змін міжнародного середовища. Вчені також почали приділяти значну увагу питанням безпеки окремих європейських держав та субрегіональних об'єднань (держави Балтії). Станом на сьогодні сфера академічних досліджень проблематики європейської безпеки є доволі комплексною і загалом насиченою. Актуальні тематичні публікації реалізовані, зокрема, М. Вебером та А. Гайд-Прайсом [17], Дж. Говортом [8], С. Смітом [14], Н. Тоцці [18], Л. Чаппелл та Д. Голбрісом [1], Т. Флокгарт [6], Ф. Шіммельфеннінгом [13]. З теоретико-методологічного погляду на увагу заслуговують також дослідження вчених-регіоналістів Д. Панке [12], Ф. Зьодebaума та А. Збраджі [15].

Метою статті є розкрити суперечливий характер європейської безпеки крізь призму трансформації формальних безпекових структур і еволюції завдань, зумовлених конкретними історичними змінами й міжнародно-політичними обставинами. Досягнення мети реалізоване на основі епістемології науки про міжнародні відносини та сучасних студій нового регіоналізму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблематизує явище європейської безпеки шляхом розгляду ключових аспектів динаміки інституційних форматів її гарантування у регіоні, а також супровідних змін у безпекових потребах та шляхах їхнього задоволення з боку держав Європи. Стаття подає генералізоване уявлення про досвід трансформації та перспективи європейської безпеки в контексті розвитку сучасних міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Розгляд європейської безпеки слід розпочинати з визначеної наукової гіпотези, важливої з мета-теоретичних міркувань. Оскільки навіть для найрадикальніших супротивників кінцевого визначення понять – постмодерністів, - безпека все ж мусить бути пов'язана із припущенням, що вона повинна щось забезпечувати [3, с. 480], нам слід, насамперед, з'ясувати онтологічний статус того міжнародного актора, існування якого мала би стосуватися безпека, яку ми розглядаємо. У нашому випадку, це потребує пошуку відповіді на питання, чим є Європа? І, відтак, що саме є метою для європейської безпеки?

Концептуалізація Європи крізь призму безпеки. Сучасна Європа, як і в минулому, залишається поділеною на окремі держави. Її історія охоплює древній Рим й античну Грецію, середньовічне Християнство, часи конфесійної та національної роздробленості, імперіалізм наполеонівської доби, поділ на Схід і Захід під час холодної війни. Тривалий час здавалося, що ідею про те, щоби «зібрати Європу» воєдино навряд чи можна реалізувати. І справа не лише у відмінному історичному досвіді різних частин регіону, а й у істотній географічній диференційованості його складових. Адже, що може бути спільного між Данією та Румунією або Фінляндією і Португалією? Що може об'єднувати європейські держави, окрім розташування у межах великого спільного простору, названого Європою?

До розгляду цього питання варто підійти менш формалізовано. Слід констатувати, що в окремих частинах Європи держави були змушені співіснувати, що призвело до розвитку виразної субрегіональної спорідненості. Цьому сприяло, окрім просторової близькості, поєднання інших різноманітних чинників, зокрема когнітивного характеру, які визначали характер взаємодій та формували взаємозалежності. Відтак, близькими

за низкою ознак часто вважають Швейцарію та Австрію, Бельгію та Німеччину, Іспанію й Португалію, Чехію та Словаччину. Ширше коло спільнот охоплюють відомі «географічні» визначення, як «держави Балкан», «держави Балтії», «Нордичні країни» тощо. Окремі релевантні відносини між «близькими державами» були оформлені у невеликі союзи як Бенілюкс чи Вишеградська група. Сучасні процеси нового регіоналізму поширилися на відносини, які більше не є виразом фізичного (географічного) сусідства, а можуть реалізуватися у ширшому функціональному контексті. У наш час субрегіональне буття спонукує до обговорення ініціатив зі створення нових перспективних об'єднань, як «Люблінський трикутник», «Балто-Чорноморський союз» чи «Квадрига».

Ці приклади вказують на те, що у межах Європи фактично успішно функціонують чи лише розвиваються численні більш або менш формалізовані взаємодії між державами, причому вони мають перехресний характер і демонструють виразну взаємозалежність. Навіть якщо після декількох раундів розширення ЄС, цілісність та гомогенність Європи не сприймалася як довершений факт з інституційного погляду, все ж дублювання членства держав регіону у різних форматах співпраці, дає змогу стверджувати про наявність певного когнітивного відчуття європейської єдності. Такий висновок, зокрема, можна підтвердити на основі наукових підходів Нового регіоналізму,¹ котрі беруть до уваги ідентичнісні (когнітивні), інституційні та територіальні аспекти розвитку як релевантні складові регіоналізації сучасного світу. При цьому, просторову близькість акторів більше не розглядають як визначальну (перед)умову для формування регіонів.

Наголосимо, що дослідження Нового регіоналізму від самого початку розвивалися на ширшій основі, аніж студії ЄС, як окремого випадку. Окрім того, придатність теорій європейської інтеграції для пояснення інтеграційних процесів за межами Європи визнавали як непереконливу, не в останню чергу через відсутність інших регіонів, у межах яких сусідні держави були б відносно однорідними й стабільними демократіями та характеризувалися подібним рівнем економічного добробуту [12, с. 31]. Втім, сьогодні можемо відзначити численні спроби налагодження діалогу між цими сусідніми сферами наукового пошуку [15].

Останнє видається особливо важливим у контексті проблематизації просторових меж Європи, зокрема на європейському сході.² Німецький полі-

тико-географ О. Мауль, ще у 1956 р., розглядаючи варіанти з розмежування Європи та Азії, наводить результати опитування 42 географів, серед яких 12 осіб вважали такою лінією поділу Уральські гори, 14 – висловилися за тогочасний радянсько-польський кордон, 4 – за радянсько-китайський, 12 – піддали критиці саме питання або пропонували власні варіанти відповідей [11, с. 56]. Наведені дані свідчать не лише про суперечливий характер порушеної проблеми, а й вказують на те, що відповіді респондентів були зумовлені увагою до формальних чи матеріальних критеріїв. Натомість сучасні дослідження, особливо у межах критичних напрямів науки про міжнародні відносини та Нового регіоналізму, піддають сумніву подібні односторонні уявлення та географічні відображення, акцентуючи на значенні інших, насамперед нематеріальних чинників. Тому, на наше переконання, до сучасного просторового розуміння Європи можна наблизитися шляхом визначення «напряму», куди вона може чи повинна простягатися. Іншими словами, європейськими можна умовно вважати регіони й трансрегіональні формати взаємодій, у межах яких релевантні неформальні й формалізовані актори (спільноти, держави, інституції) надають перевагу демократичним проєктам й поділяють спільні візії та відповідальність щодо майбутнього. Підтвердженням такого уявлення може слугувати виразна ціннісна складова у сучасній підтримці України з боку європейських та інших держав, консолідованих як колективний Захід, спрямована на відсіч російської агресії.

Примітним є те, що у цьому випадку загальне поняття «Заходу» охоплює також держави, які географічно розташовані (поза Європою) в інших частинах світу, зокрема Японію, Південну Корею, Австралію чи Нову Зеландію. Фактично з перспектив Нового регіоналізму «Захід» можна концептуалізувати як своєрідний мегарегіон, однак для аналітичного розуміння Європи таке широке уявлення є непридатним. Тому Європу слід розглядати також із посиланням на її просторовий вимір, хоча й у цьому випадку окремих контроверз не уникнути, особливо коли йдеться про питання безпеки. Як відомо, європейська безпека реалізується, серед інших ініціатив, у межах ширшого трансатлантичного регіону (сфера відповідальності НАТО), а тому проєктувалася й продовжує розвиватися за участі низки держав, які знаходяться за межами Європи – США та Канади. Окрім того, великі географічні простори Туреччини лежать в Азії. Туреччина, за президенства Р. Ердогана, незважаючи на те, що вона давно є учасницею НАТО, почала демонструвати розбіжності в позиціях зі своїми союзниками. Відтак посилюються обґрунтовані сумніви щодо її європейських прагнень. Урешті-решт Велика Брита-

¹ Примітка. У науковому дискурсі прийнято позначати дослідницьку програму Нового регіоналізму з великої літери, з метою відізнати її від нового регіоналізму, як сучасного явища регіоналізації світового простору.

² Примітка. Уявлення про межі регіону можуть змінюватися з плином часу. Зокрема, в античні часи південне Середземномор'я (Північ Африки) розглядалося як частина європейського світу.

нія, одна з основних європейських держав-членів як НАТО, так і ЄС, вирішила залишити «європейський проект» [2, с. 2]. Усе це слугує черговим підтвердженням складності та «нечіткості» розуміння Європи, яку, на наше переконання, доцільно визначати як когнітивний регіон, з дубльованим інституційним членством та динамічною територіально-просторовою будовою. Саме для такої Європи покликана працювати ідентично орієнтована, інституційно диференційована й географічно детермінована європейська безпека.

Трансформація європейської безпеки. Завершення холодної війни означало, що європейські держави вперше за багато років не мали безпосередніх військових загроз їхньому фізичному існуванню (за винятком конфліктів у колишній Югославії та окремих пост-радянських державах, зокрема Молдові). Здавалося, що питання НАТО та військова безпека стали менш важливими. Водночас, держави почали все більше покладатися на альянси та міжнародні організації для захисту самих себе та своїх союзників.

Сьогодні три європейські безпекові інституції (ЄС, НАТО та ОБСЄ) мають дублювання членства (тобто до них входять ті самі держави), яке стало ще більш помітним у процесі їхнього розширення після холодної війни. Хоча кожна організація була створена для виконання різних завдань, зміна сенсу безпеки та її розуміння, у свою чергу, вплинула на дебати щодо розподілу функцій та дублювання, особливо у випадку ЄС та НАТО. Зокрема ЄС почав «вторгнення» в традиційну сферу оборони, а НАТО – залучати цивільний вимір у свою діяльність з управління кризами [6]. Ідея колективної безпеки через ОБСЄ не була реалізована через перевагу НАТО, особливо з погляду держав Центральної та Східної Європи.

НАТО перетворилася з організації, яка зосереджується на колективній обороні, до організації, яка займається врегулюванням криз, свідченням чого стали події на Балканах. Таким чином, розпад колишньої Югославії вплинув на завдання НАТО, оскільки вона стала єдиною європейською установою безпеки, яка мала можливість використовувати жорстку силу. Втім баланс між колективною обороною та спроможністю до врегулювання криз мав стати центром дебатів щодо еволюції НАТО після 11 вересня 2001 р. та розгортання місії в Афганістані. ЄС також відреагував на свою неспроможність забезпечити безпеку у власному сусідстві. Це вилилося у формування Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО, 1999 р.), яка була покликана доповнити, а не конкурувати з НАТО. Тим не менше, незважаючи на бажання держав-членів ЄС подолати невідповідність між можливостями та очікуваннями, залишалися розбіжності щодо того, коли, де і як ці держави могли б використовувати військову силу.

Загалом упродовж 1990-х років усі три організації – НАТО, ЄС та ОБСЄ – знайшли власне місце у новому середовищі безпеки, хоча це й передбачало певне дублювання. Водночас саме завдяки дублюванню членства держави змогли вибрати інституцію, яка найкраще задовольняє основи їхніх власних інтересів з безпеки [7]. Зокрема, колективна оборона залишається виключно в компетенції НАТО. Водночас, комплексний підхід ЄС та ОБСЄ до питань безпеки означає, що вони можуть реалізувати цивільні завдання, які НАТО не може виконувати, навіть якщо й робить кроки в цьому напрямі. Між тим військовий розвиток ЄС відрізняє його від ОБСЄ. Отож архітектура регіональної безпеки Європи склалася таким чином, що жодна з трьох організацій не виконує однакові завдання.

Безпековий вимір Європейського Союзу. Шлях ЄС до інституції безпеки та оборони не був прямим чи передбачуваним. Для ЄС (або Європейського співтовариства, як було раніше) володіти власною обороноздатністю під час холодної війни було недосяжно. Це було функцією НАТО, яка забезпечила гарантію захисту від будь-якої загрози (Західній) Європі за допомогою засобів ядерного стримування. Однак холодна війна завершилася, а НАТО, як організація колективної оборони, не змогла об'єднати Європу та надати їй власну ідентичність оборони та безпеки. ЄС перетворився на постачальника безпеки, виконуючи військові операції та цивільні місії в багатьох частинах світу на додаток до створення стратегій безпеки та політичних ініціатив.

Маастрихтський (1992 р.), Амстердамський (1997 р.) та Ніщський (2001 р.) договори, а також Кельнський та Гельсінкський саміти (1999 р.) сприяли посиленню уваги до питань безпеки, а згодом і оборони ЄС, на тлі розпаду колишньої Югославії й розширення ЄС на держави Центральної та Східної Європи. Зокрема Маастрихтський договір містив положення про Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП), а також передбачав «можливе формування спільної оборонної політики, яка з часом може призвести до спільної оборони» [10, с. 8].

Створення СЗБП мало допомогти державам-членам ЄС сформулювати ефективну відповідь на розпад колишньої Югославії. Адже ЄС знову був змушений покладатися на США, щоб забезпечити європейську безпеку. Однак після розпаду СРСР інтерес США до оборонної ролі в Європі зменшився. Це було підкреслено закликами США до Європи взяти на себе свою частку зусиль з оборони і поєднувалося з розширенням міжнародної ролі ЄС після завершення створення спільного ринку

На франко-британському саміті Сен-Мало (1998 р.) обидві держави запропонували створити

Європейську політику безпеки і оборони (ЄПБО), яка згодом буде перейменована Лісабонською угодою в Спільну політику безпеки та оборони (СПБО). Останню було створено для доповнення, а не для конкуренції з НАТО. На Європейській раді в Кельні в 1999 році країни-члени погодились, що СПБО буде інтегрована в ЄС [1, с. 93].

Однак створення додаткових інституцій ускладнило прийняття рішень у зовнішніх справах ЄС, зокрема, беручи до уваги роль Європейської Комісії в СЗБП, яка включала допомогу, торгівлю та дипломатію. Цей аргумент був центральним для рішення про створення Служби зовнішніх дій ЄС (ЄСЗД) як частини Лісабонського договору.

Наступним кроком був здійснений на засіданні Європейської ради в Гельсінкі (1999 р.), де ЄС узгодив «головні цілі», спрямовані на створення автономної (від НАТО) спроможності брати участь у запобіганні конфліктам та врегулюванні криз за допомогою військових операцій. Угода дала змогу створити Сили швидкого реагування ЄС. Тим не менше, війська залишалися під відповідальністю держав-членів ЄС і могли використовуватися для всіх операцій, а не лише для тих, які реалізує ЄС. Договір з Ніцци (2001 р.) офіційно ввів СПБО до ЄС на додаток до інтеграції ЗЄС. До останнього увійшли також Петербургські завдання, Інститут досліджень безпеки та Супутниковий центр. Водночас, СПБО довгий час залишалася набором стратегічної політики лише на папері.

Інтервенція США в Іраку (2003 р.) та поділ між «старою» і «новою» Європою з питань участі у цьому втручанні,³ актуалізували потребу надати ЄС стратегічної спрямованості та визначити, на чому полягає згода між державами-членами у сфері безпеки та оборони. Європейська стратегія безпеки (ЄСБ), розроблена у цей період, акцентує, переважно, на двох темах. Це «ефективна багаторсторонність» і європейське сусідство. Перша тема була зосереджена на притаманній для Європи схильності до співпраці та обговоренні потреби дистанціюватися від США. Друга – супроводжувала Європейську політику сусідства, що після розширення намагалася сформулювати порядок денний для «нових аутсайдерів» за межами ЄС. У центрі уваги Стратегії, зокрема, були заморожені конфлікти та геополітика РФ, а також загрози тероризму на Близькому Сході та в державах Магрибу.

Лісабонська угода (2007 р.) була покликана, серед іншого, сприяти розвитку ЄПБО а також запропонувати низку нових або оновлених функцій у портфелі безпеки та оборони ЄС. По-перше, Лісабонська угода запровадила положення про солідарність, пов'язане з терористичною діяль-

ністю. По-друге, вона ініціювала Постійне структурне співробітництво у сфері оборони (PESCO). Ця ініціатива (остаточно узгоджена у грудні 2017 р.) дала змогу державам-членам, які мають можливість і бажання, інтегруватися у сфері військового потенціалу. По-третє, Договір був спрямований на створення європейської оборонної промисловості з метою сприяти європейському виробництву озброєнь як економічному стимулу та незалежному стратегічному потенціалу.

СПБО була спробою поставити політику оборони та безпеки під мандат ЄС, щоби надати більшої ефективності процесам прийняття рішень та планування. З цього погляду критично важливою була Європейська служба зовнішніх дій (ЄСЗД), оскільки передбачала створення дипломатичної служби ЄС [1, с. 113].

Водночас визріла потреба в новій стратегії, яка закладала би основи для реалізації можливостей ЄС і відображала актуальне середовище безпеки. Це було зроблено у Глобальній стратегії ЄС (EUGS), яка була розроблена у 2016 р. Глобальна стратегія виходить за межі СПБО і охоплює всі зовнішні відносини ЄС. У Стратегії згадується різноманітний набір загроз безпеці, включаючи «тероризм, гібридні загрози, зміну клімату, економічну нестабільність та енергетичну небезпеку», а також виділяється кібербезпека [4, с. 18-21]. Географічно Стратегія зосереджується на європейському (суб)континенті, а також підкреслює, що «в інтересах наших громадян інвестувати в стійкість держав і суспільств на схід від Центральної Азії та на південь до Центральної Африки» [4, с. 23].

Це зумовило низку політичних ініціатив та зміцнення відносин між інституціями у сфері оборони, що, зокрема, продемонструвала декларація про співпрацю ЄС–НАТО. Увага була приділена таким ідеям, як Скоординований щорічний огляд з питань оборони (CARD), згідно з яким країни-члени добровільно синхронізують свої національні цикли планування; ініціювання PESCO, що робить бойові групи більш придатними для використання й переглядає існуючі структури для планування операцій та місій СПБО. Нарешті, підготовчі дії щодо СПБО, оголошені у 2013 р., привели до створення Європейського оборонного фонду.

Отже разом із публікацією Глобальної стратегії ЄС було оголошено низку нових і відроджених ініціатив, спрямованих на підвищення обороноздатності. ЄС розпочав трансформацію у військовому, а не в цивільному напрямі. Схожу динаміку можна спостерігати і з боку НАТО: сьогодні Альянс відходить від експедиційно-цивільного виміру діяльності й зосереджується на традиційних завданнях щодо колективної оборони за статтею 5 Вашингтонського договору.

Європейська безпека: у пошуках лідерів. Після виходу Великої Британії з ЄС з'явилося

³ Примітка. Перший табір становили, переважно, євроцентриські держави, зокрема Франція та Німеччина, які відмовилися втручатися в Ірак, тоді як другий - прихильники Атлантизму, насамперед держави-кандидатки на вступ у ЄС з Центральної та Східної Європи, що підтримували США.

занепокоєння, що це може послабити СПБО. Відтак президент Франції Е. Макрон започаткував у 2018 р. Європейську інтервенційну ініціативу (EІ2). Вона об'єднує дев'ять країн (Францію, Німеччину, Велику Британію, Іспанію, Данію, Нідерланди, Португалію, Естонію та Бельгію) [5] й має на меті за потреби сприяти швидкому розгортанню їхніх збройних сил, без необхідності залучення складних бюрократичних процедур. Утім створення чергової оборонної структури свідчить разом про подрібненість безпеки та оборони в Європі.

На початку лютого 2022 р. було започатковано новий політико-безпековий альянс за участі Великої Британії, Польщі та України. Він орієнтований на реалізацію широкої співпраці – від стримування агресії Росії, до зміцнення європейської безпеки. Долучитися до новоствореного тристороннього альянсу можуть й інші держави – передусім, держави Балтії, Скандинавії та Центральної Європи. Це може стати частиною ширшої стратегії України зі створення малих альянсів: «Люблінський трикутник» (Україна-Польща-Литва), «Асоційоване тріо» (Україна, Грузія, Молдова) і «Квадрига» (Україна-Туреччина). Водночас, це здатне посилити безпекову роль Великої Британії у Центральній і Східній Європі, особливо з огляду на часткову втрату статусу основних провайдерів європейської безпеки з боку Німеччини та Франції.

Незважаючи на численні намагання та предметні ініціативи, ЄС так і не набув статусу впливового актора у сфері безпеки та оборони. Однією з причин цього є різні оцінки з боку держав ЄС щодо загроз власній безпеці. На останні, зокрема істотний вплив має географічне положення. Якщо держави на Сході та Півночі регіону зосереджуються, передовсім, на загрозах з боку Росії та Білорусі, то у випадку Південної Європи пріоритету набувають безпекові виклики Середземномор'я. Тому у 2022 р. була реалізована спроба звести ці диференційовані безпекові інтереси до спільного знаменника за допомогою «Стратегічного компаса», – першої спільної стратегії ЄС у сфері безпеки та оборони.

«Стратегічний компас» містить пропозиції з чотирьох напрямів, кожен з яких має назву у формі дієслова: «Діяти», «Убезпечити», «Інвестувати» та «Співпрацювати з партнерами». Центральна ініціатива першого блока – створення сил швидкого реагування ЄС. Ці сили повинні бути «модульними» та включати сухопутні, повітряні й морські компоненти. Блок «Убезпечити» присвячено передусім гібридним загрозам, кібератакам, а також безпеці та обороні в космосі. Третій

блок – «Інвестувати» - спрямований на розвиток інновацій та зменшення залежності членів ЄС від технологій і промисловості інших держав. Останній блок «Стратегічного компаса» присвячений співпраці з партнерами. Тут основна увага зосереджена на НАТО, адже більшість держав ЄС є також членами Альянсу. Окрім того, компас має на меті посилення співпраці з регіональними організаціями, зокрема Африканським союзом та ОБСЄ. Серед основних держав-партнерів документ виокремлює США, Норвегію, Велику Британію та Канаду. Передбачається, що співпрацею будуть охоплені й інші держави - йдеться, зокрема, про Україну, Грузію та Молдову. Загалом документ спрямований на перетворення ЄС у реального глобального актора у сфері безпеки та оборони. При цьому істотним викликом може стати питання уникнення дублювання зусиль ЄС та НАТО.

Висновки. Російська агресія в Україну виразно унаочнила, що у європейському порядку безпеки є значні недоліки: норми, які лежали в його основі, порушуються, інституції відчувають конкуренцію, а військовий потенціал слабший, ніж передбачалося. Консолідація колективного Заходу навколо допомоги Україні сприяла, водночас, перегляду державами Європи власних оборонних бюджетів і загалом посилила увагу до стану справ у військовій сфері. Ефективність колективних домовленостей у межах Рамштайн розкрила не лише потенціал спільних дій у безпековій сфері та підкреслила важливість гнучкого підходу до питань безпеки, а й увиразнила значення мережових структур, регіональних і субрегіональних союзів, альянсів чи *ad hoc* коаліцій для гарантування безпеки і миру в майбутньому. Останні розглядаються як винятково придатні для опрацювання безпекових інтересів держав учасниць особливо у випадках, коли великі альянси чи союзи демонструють меншу гнучкість чи гіршу динаміку в прийнятті рішень. Проте міркування, що більші інституційні формати співпраці у сфері безпеки поступляться меншим чи неформалізованим є, на наш погляд, передчасними. І справа не лише в необхідності постійної та глибокої координації спільної політики у різних сферах, прямо чи опосередковано пов'язаних з питаннями безпеки та оборони, а й у здатності генерувати й демонструвати значний потенціал ймовірним суперникам, тобто забезпечувати ефективне стримування. З огляду на це, правильним видається обраний Україною курс на набуття членства в НАТО та на інтеграцію з ЄС, попри збереження можливостей з розвитку вигідної співпраці у менших, вже наявних, чи лише ініційованих альянсах і союзах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Chappell L., Galbreath D. J. European Union. *Contemporary European Security*. / Ed by Galbreath D. J., Mawdsley J., Chappell L. New York, NY : Routledge, 2019. 232 p.
2. Chappell L., Galbreath D. J., Mawdsley J. A changing security architecture. *Contemporary European Security*. / Ed by Galbreath D. J., Mawdsley J., Chappell L. New York, NY : Routledge, 2019. 232 p.
3. Diez T. Postmoderne Ansätze. *Theorien der Internationalen Beziehungen* / Hrsg. Spindler M., Schieder S. Utb GmbH, 2010. p. 471-498.
4. European External Action Service (EEAS) Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2016. URL: <https://www.satcen.europa.eu/keydocuments/Global%20Strategy%20for%20the%20European%20Union%27s%20Foreign%20and%20Security%20Policy57b6c0faf9d71c29cc0f2471.pdf> (дата звернення: 02.03.2023).
5. European Intervention Initiative (2018). URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8432/> (дата звернення: 16.03.2023).
6. Flockhart T. "Me Tarzan – You Jane": The EU and NATO and the Reversal of Roles. *Perspectives on European Politics and Society*. 2011. Vol. 12 (3). p. 263–282.
7. Hofmann S. C. Why Institutional Overlap Matters: CSDP in the European Security Architecture. *Journal of Common Market Studies*. 2011. Vol. 49 (1). p. 101–112.
8. Howorth J. Security and Defence Policy in the European Union. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2014. 320 p.
9. Howorth J. The EUGS: New Concepts for New Directions in Foreign and Security Policy. *The International Spectator*. 2017. Vol. 51 (3). p. 24–26.
10. Maastricht Treaty (1992). *Treaty on the European Union*. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0026> (дата звернення: 10.03.2023).
11. Maull O. Politische Geographie. Berlin : Safari-Verlag, 1956. 624 S.
12. Panke D. Der Neue Regionalismus Regionen und Regionalismus in den Internationalen Beziehungen. Eine Einführung. / Hrsg. Koschut S. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2017. pp. 21-28.
13. Schimmelfennig F. The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 323 p.
14. Smith S. J. EU–NATO Cooperation: A Case of Institutional Fatigue? *European Security*. 2011. Vol. 20 (2). p. 243–264.
15. Söderbaum F., Sbragia A. EU studies and the 'New Regionalism': What can be gained from dialogue? *European Integration*. 2010. Vol. 32 (6). p. 563–582.
16. The EU, Strategy and Security Policy. / Ed. by Chappell L., Mawdsley J., Petrov P. Abingdon : Routledge, 2016. 238 p.
17. Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance. / Ed. by Webber M., Hyde-Price A. London : Routledge, 2015. 208 p.
18. Tocci N. Towards an EU Global Strategy. *Towards an EU Global Strategy: Background, Process, References*. / Ed. by Missiroli A. Brussels : Institute for Security Studies, 2015. 158 p.